

Lochlainn Ó Tuairisg

£3,000. Ag Francis a fágadh chuile rud eile. Phós seisean Honoria Beytagh as an gCeapach, Gaillimh, in 1834.

In 1833 fuair John Sarsfield Comyn iasacht (morgáiste £500 móide cíos ainmniúil ar léas 999 bliain) ar Sellernamore ó Martin Morris sa Spidéal. Ach is cosúil gur éirigh leis é a íoc ar ais. Faoin am seo bhí Jane agus Peter Sarsfield ina gcónaí ar Fhaiche Stiabhna i mBaile Átha Cliath. Fuair John Sarsfield bás in 1835 – níor phós sé riamh. D'fhág sé Sellernamore ag Francis.

Faoin mbliain 1837 bhí Francis ag íoc £100 an duine sa mbliain lena mháthair Jane, le Peter Sarsfield agus le Catherine – an t-airgead sin uilig ag teacht ón eastát i Sellernamore.

Maidir le Francis, ba ghiúistís é i mbaile mór na Gaillimhe, i gContae an Chláir agus i gContae na Gaillimhe. Bhí sé ina bhall d'Ard-Ghiúiré an Chontae agus de Bhord Caomhnóirí Theach na mBocht. Caitliceach a bhí ann, agus náisiúnach, agus thacaigh sé go láidir le feachtas *Repeal* Dhónaill Uí Chonaill. Chuir sé féin *Club Repeal* ar bun in aice

lena áit chónaithe (“Éamunn-a-chnuic” an t-ainm a thug sé air) agus bhunaigh sé ceann eile i Maigh Cuilinn. Chaill sé a choimisiún mar ghiúistís dá bharr, ach bhí sé an-ghaisciúil as a bheith in ann “Francis Comyn ex-J.P.” a thabhairt air féin, is cosúil. Bhí sé mór le lucht Éire Óg – thug Thomas Francis Meagher portráid de féin dó – agus chaith William Smith O'Brien cúpla lá i Woodstock in 1858. Thacaigh sé le feachtas an Athar Matthew in aghaidh an óil.

Le linn an Ghorta Mhóir chaith sé cuid mhór airgid ag ceannacht síolta agus min bhuí dá chuid tionóntaí i gCois Fharraige. Fuair sé cead in 1847 ó Choimisinéirí na nOibreacha Poiblí £2,500 a chaitheamh sa gCnoc, sna hAille, sa Lochán Beag agus i gCor na Rón. An bhliain dár gcionn fuair sé cead an tsuim chéanna a chaitheamh ar a chuid tailte sa Droim Thoir, sa Droim Thiar agus Buailte na Sruthán.

Chuaigh sé i bhfiacha dá bharr. I litir sa *Galway Vindicator* a foilsíodh 29 Meitheamh 1849, scríobh sé:

... for the last two years I have not

received out of this property at Sellernamore sufficient to pay the poor rates chargeable upon it – that besides giving to my tenantry seed and meal during the year of the famine, of seed alone to over the amount of 600 pounds, I have made myself responsible to the Board of Works ... to the amount of £500 for the purpose of giving employment to my poor tenants.

An bhliain dár gcionn, 1850, bhí sé liostáilte sa bpáipéar mar dhuine a raibh rátaí le n-íoc aige.

Mar sin féin, níor leas leis a chuid féin a éileamh. Mí Lúnasa 1848 agus an gorta faoi lán seoil rinne sé iarracht sa Lochán Beag “*distress for rent*” a chur i bhfeidhm – próiseas dlí ina dtógfaí maoín de chineál éigin, bó nó lao, abair, i leaba cíosa. Bhailigh muintir na háite le chéile agus thug faoi “*a rescue accompanied with great violence on a part of my property there*”. Tógadh beirt ach dhiúltaigh an báille fianaise a thabhairt ina n-aghaidh.

Ag an am seo ba le Peter Sarsfield Comyn Seanadh Gharráin agus Spiddal Middle, agus bhí talamh i Rathún aige chomh maith. Ba eisean ba chúis leis (agus a d'íoc as) an dá ghunna mhóra a bronnadh ar na *Connaught Rangers* aimsir an chogaidh sa gCrimé a thabhairt go Gaillimh. Bhí cónaí air siúd in i mBaile as Bhrúnaigh (Brownville), sa gCillín, ó thuaidh de bhaile mór na Gaillimhe. Dhíol sé a chuid talún sa Spidéal sa mbliain 1860. Cheannaigh *The Rt Hon. Judge Michael Morris* Spiddal West. Cailleadh Peter Sarsfield go tobann i gCorcaigh in 1866. D'fhág sé talamh i Rathún ag mac le Francis, Francis Lorenzo, agus a theach ag iníon le Francis, Rose. D'fhág sé an chuid eile ag Francis.

I dtreo dheireadh a shaoil bhí cónaí ar Francis Comyn i mBaile Átha Cliath, ar Shráid Fhearchair i dtosach agus ar Chearnóg Mhuirfean ina dhiaidh sin, lena mhac George, dochtúir, duine d'ochtar clainne. Bhásaigh sé in 1873.

Ba é a mhac siúd, Francis Lorenzo Comyn, a ghlacfaidh cúraimí dhúiche Shailearna air féin. Ar 6 Samhain 1835 a rugadh Francis Lorenzo. Fuair sé a chuid oideachais i gColáiste na Tríonóide agus bhí sé ina leifteanant i Mílíste na Gaillimhe. Cheannaigh sé Middle Spiddal agus Seanadh Gharráin in 1860 óna uncail Peter Sarsfield Comyn. Rinneadh ghiúistís de in 1866 agus bhí sé ina Ard-Sirriam ar Ghaillimh dhá bhliain ina dhiaidh sin. Bhí sé pósta le Síle Bourke as an gCeathrú Chaol, Leathardán, i gContae Mhaigh Eo. Fuair

An Poitín Stil

**Ceol agus Craic
gach Deireadh Seachtaine**

**Bord Pool
Spóirt ar Theilifís Ollmhór
Cóisiúr, Breithlaethanta & 21
091-593237
Faoi Úinéar Nua:
Claire Mcanulty & a Muintir**

sé talamh i dTír Amhlaidh ón bpósadh seo. Faoi mbliain 1878 bhí seilbh ag Francis Lorenzo Comyn ar 3654 acra i gContae Mhaigh Eo, breis agus 7000 acra i gContae na Gaillimhe agus 1961 acra i gContae an Chláir. Thart ar an am seo, agus é i mbarr a réime, cheapfa, thosaigh cúrsaí ag dul ina aghaidh.

Sa mbliain 1877 bhí an aimsir go dona agus an fómhar dá réir. Bhí cúrsaí amhlaidh an bhliain dár gcionn agus bhí an bhliain 1879 níos measa arís maidir le haimsir agus fómhar. Bhí go leor tionóntaí ar fud na hÉireann nach raibh ar a gcumas an cíos a íoc. I bhfómhar na bliana 1879, chuala Francis Lorenzo óna ghníomhaire, John Redington, Prospect Hill, nach raibh a chuid tionóntaí ag íoc cíosa. (Bhí sé féin ina chónaí sa bhFrainc ó dódh go talamh teach mór Woodstock in 1877.) Mísc, trioblóid agus achrann a bhí á tharraingt ag lucht na gluaiseachta nuabhunaithe Conradh an Talún, dar leis: bhí an aimsir chomh dona céanna sa bhFrainc ach bhí an cíos á íoc. Scríobh sé chuig an *Times* i mí Dheireadh Fómhair ag maíomh: “*The rents have not been raised for over 31 years and there is no evidence of distress among the tenantry. [...] If I write strongly I feel strongly, for I and mine have been for centuries one in faith and feeling with our tenants. We have never been unjust and harsh landlords, and few, if any, of equal fortune have given more assistance in bad, more employment at all, times.*”

Tar éis gur dhúirt sé nár ardaíodh an cíos le breis agus tríocha bliain, thug litir ón Athair Hanrahan, sagart paróiste Bhaile Uí Bheacháin, Contae an Chláir, áit a raibh talamh aige, le fios nach raibh sé ag inseacht na firinne. Go deimhin, dúirt sé gur ardaíodh an cíos faoi thrí ón mbliain 1847 i leith.

Ar 25 Deireadh Fómhair 1879 bhí *memorial* sa *Freeman's Journal* ón sagart paróiste i gCois Fharraige, Patrick Lyons, a shéiplíneach, Patrick Manion, agus 130 tionónta, ag rá gur chlis ar na fataí agus go ndearna siad chuile iarracht an cíos a íoc ach nach raibh an t-airgead acu. Bhí na tiarnaí talún eile sa gceantar, a dúirt siad, sásta an cíos a laghdú 20%–25%. Ba dána an mhaise do na tionóntaí

é, a scríobh Francis Lorenzo ar ais, tar éis a ndearna a athair dóibh in aimsir an chruatain:

Twenty-three years ago I was very young, yet I remember what did occur, and I tell it with shame for the tenants who have so utterly forgotten former benefits. Early in the famine years my late father inherited a considerable sum of money, not one shilling of which remained in 1850. It had all gone in remission of rent, relief works and on meal bought to keep his tenantry alive. It was as late as 1860 that he paid the last claim of meal of £1200. The greater and lesser boilers in which it was cooked are still at Woodstock. In 1848-9 he “striped” the land, giving everyone, no matter what his means, a share. Many who insisted on getting portions were unable to till them. Many went to America, and as holdings became vacant they were divided amongst those who remained, the rents being subscribed and paid in the names of the original tenants ... the system became intolerable ... the properties were added to the actual tenants’ rents ... making an apparent not real increase [...] I confess I never expected to have to defend my father’s memory from his tenants – from men and sons of men, who in a time of real distress, fed on and survived through his bounty. Had he acted like others ... had he “cleared” the lands, sent his poorer tenants to the workhouse and divided the land into good farms for the well-to-do, I might today be met with a contented tenantry, telling me they wanted no reduction ... I have never in my life evicted a tenant.

Chuir sé go leor den mhilleán ar Chonradh na Talún, ar Pharnell agus ar bholscaireacht.

Ar 3 Nollaig foilsíodh *memorial* eile, an uair seo óna chuid tionóntaí sa Droim agus i mBuaile na Sruthán. Rinne siad tagairt don “*crushing load of rent*”

agus chuir siad ina leith nuair a thugaidís talamh sléibhe chun míntíreachais gur ghnách leis seilbh a ghlacadh air, gan aon chúiteamh a íoc agus é a ligean le “*fat grazier*” éigin. Cheistnigh sé go poiblí na hainmneacha ar an *memorial*, ag rá gur “*fat graziers*” beirt de na hainmneacha a cuireadh leis agus go raibh daoine eile ann nár thoiligh a n-ainm a chur leis beag ná mór, agus go raibh dream eile fós luaite leis nár ardaíodh a gcíos le fiche nó tríocha bliain.

Seachtain ina dhiaidh sin, ar an 10 Nollaig, chuaigh seirbheálaí próiseanna, John Tully, agus a mhac go Sailearna le fógraí díshealbhaithe do thionóntaí áirithe. Mar a scríobh Francis Lorenzo i litir chuig an *Times* cúpla lá ina dhaidh sin:

When two process servers, escorted by three policemen, attempted to serve on the tenants the necessary notices, they were attacked by a mob – not tenants – of from two to three hundred men, stoned, the papers taken from them; one of the process servers, as the doctor certifies, left in danger of death, the other and one of the policemen much injured.

An lá dár gcionn chuaigh Comyn agus an cigire contae siar. Tógadh fear amháin. Thug beirt suas iad féin agus tugadh an cas os comhair Chúirt na Mionseisiún sa Spidéal. Chuaigh an tAthair Lyons agus Uachtarán Choláiste Iarlatha i dTuaim, an tAthair Patrick Kilkenny (a chaith tamall ina shéiplíneach sa bparóiste), i mbannaí orthu. Chuaigh an cas ar aghaidh go dtí Cúirt na Seisiún i nGaillimh. Ciontaíodh naonúr: Mark Connolly, Coleman Keady, Martin Connolly, Michael Feeny, John Faherty, Peter Connolly, Bartly Kyne, William Clancy agus Stephen Connolly. Ach tar éis an méid a tharla, thug Francis Lorenzo teistiméireachtaí dóibh uilig: “*he had reason to know that they had been not only induced but forced into connection with the riot.*”

Gearradh deich mí príosúin agus daorobair ar Mark Connolly; ocht mí ar Coleman Keady; sé mhí ar Martin

Fáilte go Coláiste Lurgan

*Gaeilge gan dua
i gceartlár na Gaeltachta*

*Indreabhán, Co. na Gaillimhe
Fón 091 593182*

An Seanadóir

Trevor Ó Clochartaigh

Ag obair ar son mhuintir na Gaillimhe,
pobal na Gaeilge & na Gaeltachta

Ag obair leis na Comhairleoirí
Tom Healy, Gabe Cronnelly, Dermot Connolly,
Mairéad Farrell, Cathal Ó Conchúir & Anna Marley

Oifig na Gaillimhe:
3ú Urlár,
Teach Ross,
Bóthar na gCeannaithe.
(091) 567921

nó

An Caorán Beag,
An Cheathrú Rua,
Co. na Gaillimhe

R-phost/: trevor.oclochartaigh@oireachtas.ie
Idirlíon: www.trevoroc.com

Fón póca: (00353) 87 2476624

Connolly agus Michael Feeny; ceithre mhí ar John Faherty; trí mhí ar Peter Connolly, William Clancy agus Bartly Kyne agus dhá mhí ar Stephen Connolly. Cuireadh bannaí dhá bhliain orthu go léir chomh maith.

Faoi seo bhí ag teip ar chíosanna Francis Lorenzo Comyn. B'éigean dó morgáiste a thógáil amach ar a chuid tailte uilig i mbarúntacht Mhaigh Cuilinn leis an National Bank, agus chuaigh roinnt breithiúnas ina aghaidh sa gcúirt chomh maith: mar shampla bhí luach £33 13s 5d de shíolta amuigh air ag ceannaí i mBaile Átha Cliath.

Ar 19 Nollaig 1880 bhí cruinniú ag an gcaobh áitiúil de Chonradh na Talún sa Spidéal agus rith siad an rún seo a leanas: *"That we the tenant farmers of Spiddal and surrounding districts proclaim with one voice that the rents on the properties in this districts are exorbitant, being nearly 70% over Griffith's Valuation."*

Ar an 30 Eanáir 1882 bhí fochoiste de chuid Choimisiún na Talún i dTeach na Cúirte i nGaillimh. Faoi fhorálacha acht talún na bliana 1882 bhí sé de cheart ag an gCoimisiún teacht ar shocrú leis an tiarna talún agus an tionónta maidir le céard ba chíos cóir ann. An babhta seo bhí *"Francis Lorenzo Comyn, landlord"* agus *"Pat Concannon, tenant, and other tenants"* i láthair. Thug na Coimisinéirí J. O'Shaughnessy agus J. Houghton cuairt ar Shailearna. Dhéanfaí socrú faoi chíosanna Shailearna ag an gcéad seisiún eile i mBaile Locha Riach, ach d'éirigh deacrachtaí maidir leis an luachóir a d'fhostaigh na tionóntaí le luach a chur ar a gcuid talún. Is cosúil nár taispeánadh na tailte ábhartha dó.

Ba léir faoi seo go raibh deacrachtaí airgid ag Francis Lorenzo, mar is léir ó litir sa *Galway Vindicator* ar 26 Samhain 1882 ón Athair Lyons:

John Redington, the sub-sheriff of Galway, agent and receiver under the Court of Chancery over some ten properties in the county of Galway, has given every benefit of the act by settling with the tenants in the most amicable way the rent due to the

landlords in 1881. A positive proof of his kind indulgence I can bear creditable testimony to in my own parish in the Selerna property, belonging to Mr. Francis Comyn, over which he is the receiver, with the consent of the landlord and the sanction of the Court of Chancery he has given all the tenants, 100 in number, leave to take advantage to the fullest extent of the act.

Thángthas ar shocrú deireanach ar thailte Francis Lorenzo i mí Feabhra 1884. Faoi fhorálacha an achta sheasfadh an socrú seo cúig bliana déag.

Sa mbliain 1891 bunaíodh Bord na gCeantar Cúng chun fóirithint ar cheantair in iarthar agus i ndeisceart na tíre, áit ar raibh an iomarca daoine ag saothrú a mbeatha ón talamh. Nuair a roinneadh luach inráitithe an cheantair ar an líon daoine a bhí ina gcónaí ann agus dá mba tríocha scilling nó níos lú a bhí fágtha ag a dheireadh bhí sé *congested*.

In 1891 b'ionann seo agus 3.5 milliún acra agus breis agus leathmhilliún duine. Faoi 1910 bhí sé sin dubailte. Bhí tailte uile Francis Lorenzo Comyn i gceantracha cúnga. Nuair a thug cigire de chuid Bhord na gCeantar Cúng cuairt ar Chois Fharraige in 1892 scríobh sé: *"It is impossible to watch the daily lives of the people without being deeply impressed by the hardship which they and their animals endure. [...] The tenants are hopelessly in arrears; the difficulty if not impossibility, of selling the small cattle, and the scarcity of pigs this year, are conditions unfavourable to their prospects of obtaining the means to pay rent"*.

Faoi seo bhí Francis Lorenzo báite i bhfiacha. Bhí morgáiste aige leis an National Bank ó thús na 1880í. Agus bhí morgáiste £3,491 ag Mr Davy as Béal Átha na Sluaighe ar a chuid talún, *"Cornarona East, West and Middle"*, *"Loughanbeg with Taghmore subdenomination"*, *"Aille"* agus *"Knock South"*. Nuair a dhíol sé leis é ní raibh ar Davy ach an t-iarmhéid a íoc móide táille £9 agus cíos bliantúil ar Chor na

Rón de £265. Díoladh cearta foghlacaireachta agus iascaigh i Spiddal Middle agus Seanadh Gharráin leis an Tiarna Killannin thart ar an am céanna.

I 1902 dhíol Bord na gCeantar Cúng Woodstock agus díoladh an chuid eile de thailte Francis Lorenzo idir 1902 agus 1907. Tír an Iúir, Baile Átha Cliath, an seoladh deiridh a bhí ag Francis Lorenzo Comyn in Éirinn, agus ba i Leigh i Sasana a bhí sé ina chónaí nuair a cailleadh é sa mbliain 1910.

Is deacair gan trua áirithe a bheith agat do Francis Lorenzo Comyn. Ní drochdhuine a bhí ann. Nuair a chuirtear i gcomparáid leis na tiarnaí talún sa dúiche chaon taobh de, na Blácaigh, ba naomh é. Ba é a athair a bhronn an talamh ar an tógadh an séipéal agus an talamh ar ar tógadh an tSeanscoil. Agus rinne a athair a sheacht ndícheall céibh a chur á tógáil ar an Aill Fhinn cé gur sa Spidéal a tógadh an chéibh ar deireadh. Ní mhaireann aon seanchas diúltach ina thaobh; go deimhin ní mórán seanchais chor ar bith atá ar marthain faoi. Bhí tailte uile Francis Lorenzo Comyn i gceantair chúnga, agus bhí 150 tionónta aige i nGaillimh agus i gContae an Chláir. Fuair sé tromlach a chuid ioncaim ó na 100 tionónta i Sailearna. Ó tharla go raibh sé ag fáil iasachtaí agus morgáistí in aghaidh na talún, nuair a d'ísigh sé an cíos, mhéadaigh na fiacha. Agus nuair a bhí sé ag brath an oiread sin ar cheantar a bhí beo bocht agus tionóntaí dearóile ní raibh sé éasca aige. Agus bhí an saol athraithe: nuair a bhí teachtaireacht Chonradh na Talún san aer go raibh sé de cheart agat scilbh a bheith agat ar an talamh a shaothraigh tú, cuma cé chomh bocht, bhí sé réidh. Bhí lá na dtiarnaí talún caite.

Nóta: Bhí mé go mór i dtuilleamaí G Beggan, The Political Lives and Times of the Comyns of Woodstock Galway (2003, tráchtas neamhfhoilsithe, Leabharlann James Hardiman, Ollscoil na hÉireann, Gaillimh) agus mé ag réiteach codanna den aiste seo.